

GÜLŞEHİRİ'NİN MANTIKU'T-TAYRİ
(GÜLŞEN-NÂME)

- METİN VE AKTARMA -

Hazırlayan
Kemal YAVUZ

©

T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3131

KÜLTÜR ESERLERİ

414

ISBN 978-975-17-3346-7

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap internet ortamında ilk kez yayımlanmaktadır.](#)

GÜLŞEHİRİ VE MANTIKU'T-TAYR'I

Türk edebiyatının Anadolu'daki ilk verimlerinden olan ve 1317 yılında Gülşehri tarafından yazılan *Mantiku't-tayr* sanat değeri yüksek bir eserdir. Bu eser de *Garib-nâme* gibi Kırşehir'de yazılmıştır. Selçuklu devri sonu ile Osmanlı devri başlarında yazılan eser, dil bakımından Eski Anadolu Türkçesinin ilk örneklerini temsil eder. *Garib-nâme* ve *Mantiku't-tayr* ayrıca edebiyatımızın hacim bakımından önde gelen eserleri arasında ilk sırada yer alırlar. Bu açıdan bakınca o devirde Türk yazı dilinin merkezinin Kırşehir olduğu görülür. XIV. yüzyıldan sonra Anadolu'da gelişecek olan Türk edebiyatına bu iki eser öncülük etmiştir. Ancak *Garib-nâme*'den on üç yıl önce yazılan *Mantiku't-tayr*, telifi tercüme bir eser olarak karşımıza çıkar.

Gülşehri *Mantiku't-tayr* adlı eserini Fars edebiyatının büyük şairi Feridüddin-i Attar'ın aynı adı taşıyan eserinden almış ve tercüme etmiştir. O bu tercümede serbest davrandığı gibi eserin yapısını da değiştirmiştir. Hemen hemen kendi gönlünce yaptığı bu değişikliklerde iç yapı asıl olarak değişmese bile, özellikle hikâyelerde farklı bir tutum izlemiştir. Şair, Attar'daki hikâyelerin yerine başka hikâyeler koymuştur. O bu hikâyeleri çeşitli kaynaklardan aldığı gibi, kendisi de bizzat hikâyeler yazmıştır. Bu bakımdan Gülşehri Türk edebiyatının ilk hikâye yazarı olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin *Mesnevî-i Manevî*'sinden aldığı ve tercüme ettiği hikâyeleri göz önünde bulundurursak o, Türk edebiyatında *Mesnevî*'den tercümeleyen yapan ilk şair olarak görülür.

Bütün bu yönleri ile ele alındığı zaman *Mantiku't-tayr*'ın ne derece değerli bir eser olduğu hemen kendini gösterir. Böyle bir kıymete sahip olmasına rağmen ne yazık ki, *Mantiku't-tayr*'ın, Ağâh Sırrı Levend'in ön sözü ile 1957 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tıpkıbasımı dışında bir neşri yapılamamıştır. Böylece Gülşehri'nin *Mantiku't-tayr*'ı 1952 yılında Müjgan Cumbur'un yaptığı doktora çalışması ile bazı üniversitelerde yapılan bitirme tezleri bir tarafa bırakılırsa, okuyucudan ve ilim âleminden uzak kalmıştır.

A. GÜLŞEHİRİ

Gülşehri Türk edebiyatı Anadolu'da başladığı zaman eser veren üç büyük şairden biridir. Gerçekte XIV. yüzyıla gelindiği zaman, bu asrın ilk otuz yılı içinde Türk edebiyatında bilindiği kadarı ile, üç mesneviden söz etmek gerekir. Bunlardan birincisi Yunus Emre'nin *Risâletü'n-nushiye*'sidir. 1307 yılında yazılan bu eseri 1317 yılında yazdığı *Mantiku't-tayr* adlı mesnevisi ile Gülşehri izlemiştir. Üçüncü eser ise 1330 yılında Âşık Paşanın yazdığı *Garib-nâme* olmuştur. Bu şairlerden Gülşehri ve Âşık Paşa Kırşehir'de yetişmişlerdir. Yunus Emre ise Konya ve civarında görülmekte, o da Gülşehri gibi Mevlâna'ya bağlılığını bildirmektedir.

Gerçekte XIII. ve XIV. yüzyıla edebî faaliyetler açısından baktığımız zaman bazı bölge ve şehirlerin kültür faaliyetleri açısından öne çıktığını görürüz. Bunlardan Konya'da Mevlâna sayesinde Farsça eserlerin verildiğini belirtmemiz gerekir. Yine bu devrin büyüklerinden Hacı Bektaş-ı Veli Hacıbektaş'ta, eski adı ile anarsak Suluca Karahöyük'te eserlerini Arapça yazmıştır. Fakat Türkçe büyük eserler vermek açısından Kırşehir'in önemli bir yeri vardır. Anadolu'da başlayan Türk edebiyatının

öncüleri Kırşehir'den çıkar. Kısaca belirtmek gerekirse Kırşehir Türk yazı dilinin merkezi durumundadır. Menkıbelerin Yunus Emre'yi Hacı Bektaş dergâhına gittiğini haber vermesine bakarsak, bu büyük şairin bile o bölgenin havasını teneffüs ettiğini söylemek gerekir.

Gülşehrî XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Bu itibarla Yunus Emre (1241?-1320) ve Sultan Veled (1226-1312) ile paralellik gösteren bir hayatı vardır. Hatta o da Yunus gibi ilk gençlik yıllarını Mevlânâ meclislerinde geçirmiş olabilir. Eser verme açısından ise, daha ziyade, Sultan Veled'e benzer. Çünkü Sultan Veled de Farsça yazdığı gibi, yer yer Türkçe manzumeler de kaleme almıştır.¹ Gülşehrî de işe Farsça eserle başlamıştır. İlk eseri olan *Feleknâme* böyle bir eserdir.

Böyle olmasına rağmen bu şairlerin hayatları hakkında bilinenler pek azdır. Hemen hepsinin hayatı menkıbeler içinden gelir. Gülşehrî de öyledir. 1250 yıllarında doğmuştur. Ancak hayatı hakkında bilinenler pek azdır. O adını bile söylemez. Yalnız *Felek-nâme* ve *Mantıku't-tayr* adlı eserlerinde kendisini hep Gülşehrî adı ile verir. Gülşehrî'nin asıl adı üzerinde de ihtilaf olmuştur. *Mantıku't-tayr* nüshalarından Halis Efendi nüshası diye anılan nüshada, daha eserin yazımına geçmeden, Ahmed-i Gülşehrî adı ile karşılaşırız. Bu nüshanın başında yer alan iki satırlık kırmızı yazıda: *Kitab-ı Mantıku't-tayr min kelâmi şeyhi'l-muhakkakîn mürşidi't-tâlibîn el-âlim, el-fâzül eş-şeyh Ahmedü'l-Gülşehrî*² denilmektedir. Ancak *Mantıku't-tayr*'ndaki bazı beyitlerden³ şairin adının Süleyman olduğu anlaşılmaktadır.

Gülşehrî'nin hayatı hakkında bildiklerimiz pek azdır. *Felek-nâme* ve *Mantıku't-tayr* adlı eserlerinde bazı bilgiler var ise de bunlar açık ve belirgin değildir. Ömrünü Kırşehir'de geçirdiği ve tekke sahibi bir şeyh olduğu bilinmektedir. O devirde Gazan Han'ın (ö. 1303) medrese ve mescit gibi yerlere dokunmadığı, bunların yıkılmaması için emirler verdiği, hatta Gülşehrî'nin şahsına karşı saygılı olduğunu da belirtmek gerekir.⁴ Hayatını kendi eserinden takip edersek, şairimiz iyi bir tahsil görmüştür. İslâmî ve edebî bilgiler yanında fen bilimlerine de sahiptir. Zaten kendisini her şeyden önce bir hoca olarak görür.⁵

Gülşehrî bütün bu ilimleri tahsil etmiştir. Hatta *Felek-nâme* adlı eserinde belirttiğine göre seyahatlere de çıkmıştır. O bununla ilgili olarak, *her köy ve şehri dolaşan biz, başkalarının kitaplarını da gördük* demektedir.⁶

Gülşehrî'ye bakınca onun Türk edebiyatında mahlas kullanan ve bunun endişesini taşıyan ilk şair olduğunu anlarız. O dünyayı eserleri ile tutan ve ölümsüzlüğe erişen altı kişinin yedincisi olmakla ilgili hikâyesinde; Nizamî, Attar, Mevlâna, Senâyi, Sultan Veled gibi şairlerin eserleri ile yaşadıklarını Sadi ile konuşarak öğrenden Gülşehrî, insanı sonsuzluğa taşıyan şeyin eser olduğunu anlayınca eser yazma tarafına

¹ Mecdut Mansuroğlu; Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul 1958.

⁴ Kemal Yavuz; Çeşitli Yönleri İle Mantıku't-tayr ve Garib-nâme Mesnevileri, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXXI, İstanbul 2004, s.352./ Mantıku't-tayr, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kitaplığı, nu.1360, v. 1b.

³ Metin: 1670-1672, 4428-4429.

⁴ Sadettin Kocatürk, age., s.27.

⁵ Metin, 1659.

⁶ Sadettin Kocatürk; age., s. 31.

yönelir. Sonunda *Felek-nâme* ve *Mantıku't-tayr* adlı eserleri ile şair bu topluluğun yedincisi olur. Böylece huzur bulur. Hatta şair yedinci sırayı gerektiğinde bir başkasına verebileceğini de söyleyerek, devrinin şair ve sanatkârlarını eser yazmaya teşvik eder.

Gülşehri, *Mesnevi*'den beş hikâye almıştır. *Mantıku't-tayr*'ında bu hikâyeleri ele alırken önce sanatkârane bir tasvir ile hikâyeye girer. Bu durum Mevlâna'da görülmez. Ardından hikâyeleri tercüme eder ve bunların şerhini de yapar. Gülşehri'yi bu açıdan değerlendirirsek, şairin Türk edebiyatında *Mesnevi* hikâyelerinin ilk tercüme ve şerh edicisi olduğu ortaya çıkar.

Gülşehri eserinde hayvan hikâyelerine yer veren ilk şairimizdir. Yine bu açıdan ele alınınca Türk fabl edebiyatının Anadolu'daki ilk şair ve yazarının da Gülşehri olduğu görülür.

Fakat Gülşehri'de en önde gelen husus Türkçeye verdiği önemdir. İlk eserini Farsça yazmış ve ilk kalem denemelerini bu dille yapmış olan şairde Türkçe şuuru gitgide önem kazanmıştır. Bu sebeple *Mantıku't-tayr* adlı eserini Türkçe yazmıştır. Böylece Anadolu'da Türkçecilik cereyanını başlatan ve Türkçeye, hiç bırakmamak kaydıyla, sahip çıkan ilk şair de Gülşehri olmuştur. Bu fikir daha sonra Âşık Paşa ve muakkipleri ile devam etmiştir.⁷ Gülşehri sanatı ve dilinin tatlılığı ile övünür ve hikâye yazmaktan bıkmadığını da belirtir. Bir hikâyeyi bitirip bir başka hikâyeye başlaması şairin sanata ve edebiyata olan düşkünlüğünün de bir göstergesidir.

Gülşehri, ayrıca kendi bünyemize yönelir. Cemiyetin meseleleri ile de ilgilenir. Devrinin ahıllık anlayışını tenkit eder ve ahı olmanın şartlarını *Fütüvvet-nâme*'yi okumaya ve onunla amel etmeye bağlar.

Gülşehri şekilci değildir. Anlam ve hikmet tarafında yer alan üstün zevk sahibi bir şairdir. Onun tabiatı algılama ve tasvir gücü büyüktür. Belki sanatının kudreti de büyük ölçüde buradan gelmektedir. Gülşehri'nin çekici bir anlatımı vardır. Özellikle nitelermeleri ve tasvirleri ile dikkat çeker. Ayrıca sorulu cevaplı bir ifade, üslubunun temelini oluşturur.

B. ESERLERİ

1. *Felek-nâme*

Gülşehri, *Mantıku't-tayr*'ında eserlerinden de bahs eder. *Felek-nâme* bunların başında gelir. Gülşehri *Felek-nâme*'yi 1301 yılında Gazan han adına yazmıştır. Gülşehri astronomi ilmine değer verilen bir zamanda yaşamıştır. Bu sebeple *Felek-nâme* sözü içine astronomiyi de almaktadır.

2. *Mantıku't-tayr*

⁷ Kemal Yavuz; XIII–XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 27, Faruk Timurtaş'a Armağan, İstanbul 1983, s.9-57; ayrıca bkz. Kemal Yavuz, agm. Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, 7. cilt, s.615-634, Ankara 2002.

Gülşehri'nin en büyük ve en önemli eseri *Mantıku't-tayr*'ıdır. Gülşehri bu eserini ilk eseri olan Farsça yazdığı *Felek-nâme*'den 16 sene sonra kaleme almıştır. *Mantıku't-tayr*'ı Türkçeye ilk tercüme eden Gülşehri olmuştur. Gülşehri eserini 1317 yılında yazmıştır.

Üzerinde çalıştığımız Gülşehri'nin *Mantıku't-tayr*'ı, Türkçeye Attar'dan yapılmış ilk tercümedir. 4437-8 beyitten meydana gelen eser, Attar'ın eserinin aynen çevirisi olmayıp, serbest bir tercümesidir. Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun da belirttiği gibi, Gülşehri Attar'ın eserini aynen tercüme etmez. Kendine göre konuyu işler ve bu işlemede keyfince seçmeler yapar. Tespitimize göre Gülşehri'nin 186 civarında hikâyeye yer veren Attar'ın eserinden aldığı hikâyelerin sayısı yedi tanedir.

*Sonuç olarak Gülşehri, Mantıku't-tayr adlı eserini, Attar'ın aynı adı taşıyan eserinden aynen tercüme etmemiş, çeşitli eserlerden aldığı hikâyelerle birlikte 59 bölüm eklemiş, Attar'ın anlattığı bir çok hikâyeyi eserine almamıştır. Böylece eserdeki asıl fikri işleyerek yeni telîfi ve özgün bir eser ortaya koymuştur.*⁸

Nüshalar açısından *Mantıku't-tayr*'ı değerlendirecek olursak, eserin bilinen altı nüshası vardır. Bunlar:

1. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nu. 236
2. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nu. 1360
3. Türk Dil Kurumu Kitaplığı Nu. A/120
4. Türk Dil Kurumu Kitaplığı nu. B/6
5. Ağâh Sırrı Levend TDK yayınları, sayı: 166, Ankara 157
6. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, nu. 2557

nüshalarıdır.

3. *Aruz-ı Gülşehri*

Gülşehri'nin aruz kalıplarının terkip ve teşkilini anlattığı 16 varak tutarında küçük bir risâlesidir. Bu küçük eserin tek nüshası Millet Kütüphanesi Farsça Yazmalar kısmında 517 numarada kayıtlıdır.⁹

4. *Kudûrî Tercümesi*

Gülşehri'nin böyle bir eser yazdığını *Mantıku't-tayr*'ından öğrenmekteyiz. Bu eser henüz ele geçmemiştir.

5. *Şiirler*

Gülşehri'nin bu eserlerinden başka olarak şiirleri de vardır. Bazıları yayınlanmış olan bu şiirler nazire mecmualarında yer almıştır.

6. *Kerâmât-ı Ahı Evran*

⁸ Ahmet Kartal; Attar'ın *Mantıku't-tayr*'ı ile Gülşehri'nin *Mantıku't-tayr*'ının Mukayesesi, I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildiriler, Kırşehir 2004, s. 297-329.

⁹ Nihad Sâmî Banarlı; age. s. 379.- Sadettin Kocatürk; age., s. 37-38.

Fütüvvet ehli olan Ahı Evran'dan ve onun cömertliğinden bahseden küçük bir eserdir. 167 beyit olan bu mesnevinin Gülşehri'nin olduğunda şüpheler vardır. Şairimiz Ahı Evran'dan çok, Mevlâna'ya bağlılık gösterir. Şairimiz Ahı Evran'ı hiçbir eserinde zikr etmez. Bazı kaynaklar şairi Ahı Evran'ın halifesi olarak zikretmişlerdir.¹⁰ Eseri bu açıdan inceleyen Levend, bu eserin Gülşehri'nin olamayacağını bildirmekte ve bu fikri ihtiyatla karşılamaktadır.

¹⁰ Gülşehri; *Mantıku't-tayr* (Haz. Agâh Sırrı Levend), Ankara 1957, s.12-15.